

Universiteit
Leiden
The Netherlands

'Mensenrechten zijn de oorzaak van onze problemen': Zuid-Afrika rechtsstaat met autoritaire wortels

Kessel, W.M.J. van

Citation

Kessel, W. M. J. van. (2003). 'Mensenrechten zijn de oorzaak van onze problemen': Zuid-Afrika rechtsstaat met autoritaire wortels. *Zuidelijk Afrika: Kwartaalblad Over Zuidelijk Afrika*, 7(4), 26-27. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4743>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4743>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Zuid-Afrika rechtsstaat met autoritaire wortels

“Mensenrechten zijn de oor

Essay

Is de liberale rechtsstaat wel zo zaligmakend? Veel Zuid-Afrikanen vinden van niet. Ze vinden het schandig dat boeven zoveel rechten hebben. Zelfs de voorzitter van de Commissie voor de Mensenrechten ontkent niet dat dat de misdaad in de hand werkt.

INEKE VAN KESSEL

“Het komt allemaal door de mensenrechten”, zei de politieman in Vereeniging met grote stelligheid. De politie kan zich wel inspannen om boeven te vangen, maar die boeven hebben veel te veel rechten en gaan daarom al te gemakkelijk vrijuit, was de strekking van zijn betoog. Als hun zaak voor de rechtbank komt, brengen ze een goede advocaat mee, die altijd wel een onvolkomenheid vindt in het politiedossier. Geen wonder, want de politie moet werken met mensen die soms nauwelijks kunnen lezen en schrijven. In onze maatschappij, zo verzuchtte de politieman, hebben de boeven meer rechten dan de slachtoffers. Had deze politieman – een senior-functionaris met veel dienstjaren – misschien heimwee naar de slechte oude tijd van apartheid? Had hij de nieuwe cursus ‘Mensenrechten voor de Politie’ nog niet gevolgd? Integendeel. De man, een Zuid-Afrikaanse Indiër, stond bekend als een integere politieman, met een luisterend oor voor de Community Policing Forums (CPF's), die waren ingesteld om de samenwerking tussen politie en burgers te verbeteren. Hij was een uithangbordje van de Zuid-Afrikaanse politie in de Vaal-Driehoek, een dichtbevolkt industriegebied ten zuiden van Johannesburg. De hoogste baas van deze politieman, minister

van Veiligheid Steve Tshwete, sprak heel wat krachtiger spierballentaal. Na zijn benoeming in 1999 reisde deze ANC'er langs de politiebureaus om een genadeloze campagne tegen de misdaad af te kondigen. “Voortaan gaan wij misdadigers behandelen op de manier waarop een hond een bot te pakken neemt”, verkondigde hij bij een van die bezoeken. In een lezing voor de politieschool in Pretoria verklaarde Tshwete dat misdadigers zichzelf hebben verlaagd tot *sub-humans*. De staat moest alle middelen – grondwettig en ongrondwettig – inzetten om deze minder-dan-menselijke wezens op te jagen. De uitspraken van Steve Tshwete – inmiddels overleden – stonden op gespannen voet met de grondwet. Een enkele krant merkte kritisch op dat ministers in een rechtsstaat niet boven de wet staan, maar bij het brede publiek oogste de minister vooral bijval.

Ook bij de fora over *community policing* overheerste de mening dat misdadigers veel te veel rechten hebben. De CPF's waren begin jaren tachtig bedacht door idealistische activisten van mensenrechtenorganisaties. Veiligheid zou een gedeelde verantwoordelijkheid worden van politie en burgers. Vertegenwoordigers van de burgers zouden toezicht houden op het democratisch gehalte van de politie. Om te verzekeren dat verdachten behandeld zouden worden overeenkomstig de Zuid-Afrikaanse grondwet, kregen CPF-leden het recht om verdachten in politiecellen te bezoeken. In de dagen van de apartheid was dat bezoekrecht een veelgehoorde eis, want de politie gebruikte routinematig foltermethoden om verdachten tot een bekentenis te dwingen. Dezer dagen gaat de politie wel minder bruut tekeer, maar mishandeling is op veel politiebureaus nog steeds min of meer routine. Het Onafhankelijke Klachten Directoraat, een overheidsorgaan dat is ingesteld om klachten van mishandeling door de politie te onderzoeken, krijgt zoveel klachten binnen, dat alleen zaken met dodelijke afloop in aanmerking komen voor nader onderzoek. Maar CPF-leden hebben

geen enkele behoefte meer om politiecellen te bezoeken. Dat moet de dominee maar doen, of de pastoor.

De CPF's van de Vaal-Driehoek waren ervan overtuigd dat de onveiligheid te wijten was aan de mensenrechten. Het 'feit' dat boeven meer rechten hebben dan slachtoffers bleek overal een bron van veel ergernis, zowel in townships als Sebokeng en Sharpeville als in de voormalige blanke steden Vereeniging en Vanderbijlpark. Voor zover ze eind jaren negentig nog functioneerden, waren de CPF's vooral bezig om geldbronnen aan te boren voor workshops, sportdagen of mobieltjes, of om zich te bemoeien met het benoemingsbeleid bij de politiebureaus. In de townships werden de CPF's vooral bemand door werkloze ANC-activisten, die uit de boot waren gevallen bij de verdeling van meer aantrekkelijke betaalde banen bij de nieuwgevormde gemeenten.

De vrijwel geheel blanke CPF in Vereeniging maakte plannen voor eigen buurtpatrouilles. In Barrage, een gebied met vooral blanke keuterboeren, legde een vriendelijke mevrouw in bloemetjesjurk bereidwillig uit dat haar CPF zich toelegde op het organiseren van schietcursussen voor bejaarden. Bewakingsdiensten zoals Mapogo-a-Mathamaga, die verdachten flink aftuigen alvorens hen aan de politie over te dragen, worden alom toegejuicht. Uitgerekend Barney Pitjana, de voorzitter van de Commissie voor de Mensenrechten, verklaarde in 1998 dat men de oorzaken van de misdaadgolf niet alléén maar mag zoeken in de mensenrechten en de grondwet; er waren óók nog andere factoren!

De Zuid-Afrikaanse grondwet is internationaal geprezen als een monument voor de liberale rechtsstaat. Hoofdstuk 2 van de grondwet bevat een *Bill of Rights* die voldoet aan de nieuwste snufjes op het vlak van mensenrechten en burgerlijke vrijheden. Maar de grondwet is nauwelijks geworteld in de eigen politieke tradities. De liberale democratie behoorde niet tot het erfgoed van de Nationale Partij of het

De meeste Zuid-Afrikanen roepen vooral om meer veiligheid

zaak van onze problemen”

Afrikaanse Nationale Congres.

De klassieke mensenrechten beschermen de burger tegen de almacht van de staat. De staat mag zijn burgers niet willekeurig van hun vrijheid, hun leven of hun eigendom beroven. Burgers hebben geen permissie van de staat nodig om hun mening te verkondigen, hun religie te belijden, en te komen en te gaan zoals het hen goeddunkt. De staat mag mensen niet mishandelen, vernederen of als dwangarbeiders gebruiken.

Apartheid betekende een schending van de elementaire mensenrechten. De Nationale Partij vertegenwoordigde een autoritaire, patriarchale traditie, waarin kritiek al gauw betekende dat de criticus zich buiten de gemeenschap plaatste. 'Sentimentele liberals' van mensenrechtenorganisaties werden gezien als watjes die niet bestand waren tegen de harde werkelijkheid van Afrika.

Ook het ANC had niet zoveel op met mensenrechten. Inzet van de strijd was de verovering van de staatsmacht, gesymboliseerd door de geheven vuist met de leuze *Amandla (Macht)*. Het ANC als bevrijdingsbeweging was zeker

niet van plan de staatsmacht met anderen te delen. De macht van de staat moest niet aan alle kanten ingeperkt en gecontroleerd worden om de rechten van de individuele burger te waarborgen. Integendeel, om het onrecht uit het verleden recht te zetten was liefst absolute macht nodig. Vrijheidsberoving kon nodig zijn in het belang van de heropvoeding van Zuid-Afrikanen tot non-rationale modelburgers. Nog eind jaren tachtig spraken toonaangevende ANC'ers in alle ernst over de noodzaak van heropvoedingskampen voor journalisten.

Onteigening werd noodzakelijk geacht om de kloof tussen arm en rijk te dichten. Vrijheid van meningsuiting betekende niet dat mensen het recht hadden om 'kwaad te spreken over de organisatie van het volk'. Dat misdrijf kon in de jaren tachtig een flinke aframmeling opleveren – of erger. Alle macht aan het volk, luidde het motto, en dat concept verdraagt zich moeilijk met respect voor de individuele rechten van de burger.

Het etiket *liberal* was een van zwaarste scheldwoorden in het ANC-vocabulaire. 'Liberals' haerden op de universele rechten van de mens,

altijd en voor iedereen, en dus kon je van hen geen onvoorwaardelijke loyaliteit verwachten.

Het Zuid-Afrika van de jaren negentig is met recht een wonder genoemd. Uit de geweldadige botsing tussen twee autoritaire nationalistische bewegingen groeide een liberale rechtsstaat. Nelson Mandela gaf tijdens zijn presidentschap een indrukwekkende manifestatie van zijn respect voor de rechtsstaat door zich zonder protest als getuige voor een rechtbank te laten dagen. Maar in de alledaagse werkelijkheid valt het niet mee om eersteklas mensenrechten te introduceren in een land waar de politie veelal op derdewereldniveau opereert. En waar het grootste deel van de bevolking nog steeds op derdewereldniveau leeft. De meeste Zuid-Afrikanen, zwart en blank, roepen vooral om meer veiligheid. Zolang aan dat elementaire verlangen niet kan worden voldaan, zal spierballentaal in Zuid-Afrika populair blijven •

Dit artikel is deels gebaseerd op onderzoek naar Community Policing Forums in de Vaal-Driehoek in 1998.

FOTO MANDLA MNYAKAMA/AFRICA PHOTOS